

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 21, Sayı/Issue: 39, Yıl/Year: 2019 (Haziran/June)

***DİNİ VE SOSYOLOJİK BOYUTLARIYLA DAYANIŞMA-
YARDIMLAŞMA OLGUSU***

Religious-Social Aspects of Solidarity and Cooperation

Abdulmuttalip BAYCAR

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı ve Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi - Res. Asst., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion and Ph.D. Candidate, Sakarya University Institute of Social Sciences, Sakarya/Turkey

abaycar@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2659-7760>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 04/02/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 08/05/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2019

DOI: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.522007>

Atıf/Citation: Baycar, Abdulmuttalip. "Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (2019): 199-225.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu

Öz

Başkalarıyla bir arada yaşamak zorunda olan insan hem tabiata hem de sosyo-kültürel-ekonomik koşullara karşı tatminkâr bir şekilde yaşamını devam ettirebilmek için dayanışmaya ve yardımlaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada dayanışma ve yardımlaşmaya atf yapan gerek dini kaynaklardan gerekse toplum bilimcilerden alıntılar yaparak; ana hatlarıyla bu iki olgunun dini ve sosyolojik boyutlarına temas edeceğiz. Bu bağlamda makro-bireyselci/toplulukçu ve göç teorileri ile dinlerin ve özelde İslam dininin bu iki olguya yaklaşımını bütünlüyci bir perspektif içerisinde ele almaya çalışacağız.

Dayanışmanın ve yardımlaşmanın az olduğu toplumlarda bireyin, karşılaştığı sorunlara karşı mücadele etmede zorlandığı, toplum içinde yalnızlaşma hissine kapıldığı ve neticede ortaya çıkan anomik durumun bir hastalık gibi grubun/toplumun tümüne sirayet ettiği görülmektedir. Sosyal gerçekliğe dayanarak dayanışma-yardımlaşma ve din ilişkisine temas eden düşünürler, dinin toplumsal dayanışma ağlarını örmede önemli bir fonksiyon icra ettiği kanaatine varmaktadırlar. Dinler tarafından telkin edilen dayanışma-yardımlaşma mefhumunun ve toplumun onu algılama ile pratize etme şeklinin; toplumu oluşturan bireyler arasında mutsuzluğu ve yalnızlığı gidermede başat bir rol oynadığını, sosyolojik veriler bize göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dayanışma, Yardımlaşma, Dinin Toplumsal Fonksiyonu.

Religious-Social Aspects of Solidarity and Cooperation

Abstract

The human being who must live together with others needs solidarity and cooperation to sustain his/her life in a satisfactory way towards both the nature and socio-cultural-economic conditions. In this study, quoting both from religious sources and social scientists who emphasizing the solidarity and cooperation; we will outline to the two concepts in the context of religious and sociological aspects. In this context, we will try to deal with the approach of macro-individualist/pluralist and immigration theories and religions- in particular Islam- to these both concepts, from a complementary perspective.

The individual, in societies which are seen less solidarity and cooperation bonds- will be forced to fight against the faced problems and the feeling of loneliness in society. This event, which is occurring among individuals, is then circulated to the entire group/society, such as a disease. Because of this chaos in the society which based on lack of solidarity and cooperation, social life will be dragged on unhealthy process. The social scientists who are dealing with the relationship -based on social reality- between solidarity and religion, consider that the religion perform an important function to knit the social solidarity networks in a society. The sociological data show that; the kind of concept of solidarity which suggested by religions and the believers' perception and practicing way of it play a major role in overcoming the unhappiness and loneliness among individuals in society.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Sociology of Religion, Solidarity, Cooperation, Religions' Social Function.

Giriş

Dayanışma ve yardımlaşma bireylerin toplum içerisinde sağlıklı bir şekilde yaşamasının önemli anahtarlarından biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, topluma nüfuz eden kültürel ve dini müesseseler bu iki olgunun gereksinimini mensuplarına telkin eder. Toplumsal yaşamı konu edinen sosyal bilimciler, insanların başkalarıyla yaşamak zorunda olduklarını ve bunun sonucunda tabiatta varlığını devam ettirebilmek için, diğer insanlarla iş birliği ve dayanışma içerisinde olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Tabiatı gereği başkalarıyla bir arada yaşamak zorunda olan insan barınma, beslenme, güvende kalma gibi zaruri ihtiyaçları karşılamak üzere birtakım kurallar ve tertipler silsilesi olan kültür sancağı altında toplanmaktadır.¹ Toplum kendi ihtiyaçlarını karşılamak için aile, eğitim, siyaset, ekonomi vs. kurumlara ihtiyaç duymakta ve bunlar bir bütün olarak kültürü oluşturmaktadır. Bireyler yaşanılabilir bir hayat temin etme ve tabiata karşı olan kendini koruma adına, başkalarıyla dayanışmaya ve yardımlaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Dinler ise toplumsal anlamda oluşturduğu kurumsal yapı ve ilişki ağları aracılığıyla toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemini ortaya koymakta ve müntesiplerini buna yönlendirmektedir.

1. Dayanışma-Yardımlaşmanın Neliği?

“Yardımlaşma”, sosyal bilim araştırmalarında “prososyal davranış” kavramı başlığı altında ele alınmaktadır. Prososyal davranış kısaca yardımlaşma, dayanışma, adil olma, dürüst davranma, paylaşma gibi karşılığı olsun veya olmasın toplum ve bireylerin yararı için yapılan her türlü eyleme denilmektedir.² Dayanışma ise “Toplumsal planda bir amacın gerçekleşmesi için yapılan iş birliğinden doğan güç; tesanüt” şeklinde tanımlanabilir. “Dayanışmanın olduğu yerde toplumsal bağlar güçlü olur, yapılan yardımlar için karşılık beklenmezken, toplumsal bağların gevşediği anomik durumlarda dayanışma da zayıflar”.³

Fert, kaçınılmaz bir şekilde içerisinde yaşadığı cemiyetin bir azasıdır. Kişi ne kadar yüksek bir statüye ve donanımına sahip olursa olsun, toplumun gelenekleri, görenekleri, aneleri vs. ferdin yapısını etkilemekte ve onun yaşantısını şekillendirebilmektedir. Bu birlikte var olma hali, bazen kişilerin ferdiyetini sınırlamakta, bazen de cemiyetin koruması ve güvenilirliği içerisinde ferdiyetini ortaya koymasına yardımcı olmaktadır.⁴ Toplum tarafından örülen dayanışma ve yardımlaşma ağları bireylere nüfuz etmekte ve onların kendilerini güvende hissetmesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle bireyleri kuşatan bu ağlar, toplumu bir arada tutarak bir kalkan görevi görmektedir.

Yardımlaşma duygusu, “diğerkâmlık isteği”nin bir ürünüdür. İnsan, sadece kendisi hakkında değil, diğer insanlar hakkında da birtakım duygularla yüklüdür. Bireyler kendi menfaatine yönelik bir yaşam sürdüğü gibi, başkasına da yardım etme eğilimi içerisinde. Çocukluktan itibaren şekillenmeye

1 David Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, trc. Mümtaz Turhan, 2. Baskı (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 2: 410.

2 Ali Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 5.

3 Mehmet Ali Kirman, “Dayanışma”, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 56-57.

4 Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, 2: 344.

başlayan bu his ile birey ilerleyen dönemlerinde başkalarına yardım etmeye meyilli olur ve dünyanın birçok yerinde görüldüğü üzere iktisadi açıdan belli bir konumda olan insanlar, “hayır (charity)” adı altında ekonomik açıdan yetersiz olan insanlara yardım ederler.⁵

Dayanışma ile birlikte “fakir” ile “zengin” arasında bir etkileşim olur ve bu da her iki taraf üzerinde karşılıklı olarak psikolojik ve sosyolojik olumlu etkiler yaşanmasına neden olur. Maddi açıdan yoksunluk içerisinde olan kişi, edindiği finansal destek sayesinde yaşamı için gerekli zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmekte, toplum nezdinde varlığının fark edildiğinin bilincine varmakta ve dezavantajlı durumu ile başa çıkabilme imkânı bulabilmektedir.

Bununla birlikte dayanışma ve yardımlaşmanın, sosyo-ekonomik olarak daha üst sınıflarda olup finansal destek sağlayan üzerinde -sağlanana nazaran- daha çok psikolojik ve sosyolojik kazanımlar elde etmektedir. Bu konuda yer alanlar, başkalarına yardım ederek hem kendisini hem de başkalarını mutlu etmektedir. Ayrıca, ihtiyaç sahibi insanlara yardımcı olarak, toplumun devamlılığını sürdürülmesinde etkin rol oynaması, yardım eden kişinin birey olarak görevini yerine getirdiği düşüncesine kapılmasına ve bu yönde bir tatminkârlık duymasına yol açmaktadır.

Dayanışma ve yardımlaşma sürecinin muhatapları, karşılıklı olarak yaşadığı tatminkârlık neticesinde, fert olarak kendisine kıymet vermeye başlayacaktır. Ferdin, karşılaştığı problemler karşısında kendisine olan itimadı ve başarı arzusu gittikçe artacaktır. Kendinden emin olması, özgüvenli duruş sergilemesi diğer bireylerle olan ilişkisini de etkileyecek ve onlarla reaksiyona girmesini tetikleyecektir. Bunun bir neticesi olarak fert daha büyük bir oranda medeni cesaret gösterecek, atılgan olacak, hâkimiyet kurmaya çalışacak ve temkinli hareket edecektir.⁶

Özellikle kentlerde yaşayan bireyler, kurdukları ikincil ilişkiler sayesinde birbirleriyle olan bağlarının zayıflamasına, dayanışma ve yardımlaşma araçlarının azalmasına yol açmış; bu da kişilerin çeşitli psikolojik ve sosyolojik sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Devlet ve STK birimleri tarafından oluşturulmuş yardım kuruluşları, bazen bizatihi içerisinde yaşanan toplumda, bazen de sınır aşırı ve uluslararası düzeyde yardımlaşma ve dayanışma ağlarını tekrardan örererek bu sorunları minimize veya yok etmeye çalışmaktadırlar. Bu minvalde oluşturulan araçlara örnek olarak hem Türkiye’de hem de dünya çapında savaş, deprem, hastalık salgını, yangın ve su baskını gibi durumlarda zarar görenlere yardım eden, ilaç, gıda, çadır sağlayan ve karşılıksız yardım yapan Türkiye’de 1868 yılında kurulan “Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, sonraki adıyla “Kızılay” gösterilebilir. Bir diğer kurum ise,

5 David Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, trc. Mümtaz Turhan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 1: 160-161.

6 Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, 1: 192.

tüm dünyada ihtiyaç sahibi çocukların temel gereksinimlerini karşılamak, çocukları yaşatma ve koruma amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan ve küresel çapta faaliyetlerini sürdüren bir yardım kuruluşu UNICEF'tir.

Yardımlaşma olgusunun neliğini, (1) bazen yardım edilenin durumu, (2) bazen edenin durumu, (3) bazen yardım etmede sosyal normların, (4) bazen de diğer kişilerin etkileri şekillendirmektedir. (1) Yardım edilenin yardıma acil bir şekilde ihtiyacı duyması, o an içinde bulunduğu hal (sarhoşluk, hastalık), yardım edenle aynı özellikleri paylaşması, cinsiyeti (karşı cins yardım edilme ihtimali daha yüksektir), yardımın külfeti (yoğunluk arttıkça yardım azalır) gibi durumlar etki etmektedir. (2) "Yardım edenin durumuyla ilgili iki tür etkenden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi kişinin yardım anında acil bir işinin olması veya o anki ruh hali gibi durumsal şartlardır. İkincisi ise, kişilik özellikleri, dini inanç ve tutumları, empatik eğilimi, yaşadığı ve yetiştiği sosyal çevre, cinsiyeti, gelir durumu", aileden yardımseverlik hususundaki edinimleri yani kazanılan şartlardır. (3) Grup üyelerinin nasıl davranması gerektiğini, yani toplumsal beklentilerin ifadesi olan sosyal normlar, iyilik/kötülüğün ne olduğunu da belirlemiştir. Dolayısıyla bir durumda yardım edilip edilmemesi gerektiği toplumsal normlar tarafından belirlenmektedir.⁷

Bu maddeyi şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: İlk çocukluk döneminde (3-6 yaş) olan bir çocuğun kamusal alanda ebeveynleri ile birlikte iken sert bir şekilde yere düştüğünü farz edelim. Bu durumda onun yerden kaldırılmasının mı yoksa kendisinin kalkmasını beklemenin mi doğru bir davranış veya iyilik olduğu, Türk ve Alman toplumunun normlarına göre farklılık arz eder. Türk ebeveynler yere düşen çocuğunun, acı çekmesini ve tekrardan düşmesini önlemek için, onu kucaklama/yerden kaldırma isteği duyarlar. Ebeveyn veya yakın akraba çocuklar arasında bulunan kuvvetli bağların gerektirdiği içgüdüyle yapar ve çocuğu dış tehlikelere karşı korumada son derece hassas davranır. Ama Alman ebeveynler böyle bir müdahaleyi çocuğa yapılmış bir kötülük olarak addederler. Onlara göre, çocuğa hiç müdahale edilmemeli ve çocuğun kendi imkânlarıyla ayağa kalkıp yürümeye çabalamasına müsaade edilmelidir. Kendi ayakları üzerine durmasına bu şekilde yardım edilerek ona iyilik yaptıklarını düşünmektedirler. Onlara göre bu şekilde davranmak, çocuğa birey olma duygusunu aşılılamaya yardım eder.

(4) "Kişi, yardım edilecek bir durumla karşılaştığında, etrafta başka insanların bulunması, yardım etmesini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Letane ve Williams'a göre, etrafta ne kadar çok kişi varsa, bireyler daha az sorumluluk hissine kapılabilir. Buna "sorumluluk dağılımı" da denir.⁸ "Sorumluluk dağılımı" kavramı ile İslami terminolojide "farz-ı kifaye"

7 Ali Ayten, *Empati ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 58-67.

8 Ayten, *Empati ve Din*, 58-61.

arasında benzerlik kurulabilir. Zira Allah, Müslümanlardan, zorda kalana yardım edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ama bu emir, her yardıma muhtaç olunan zaman ve mekânda, o an için orada bulunanların hepsinden istenmiş değildir.

2. Sosyal Bilimler Teorilerine Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu

2.1. Makro Teorilerde

Makro düzeyde toplumu inceleyen kuramcılar, dayanışmanın olmadığı toplumlarda bireylerin karşılaştıkları sorunlara temas etmişlerdir. Toplumsal bağların az olduğu gruplarda, bireylerin psikolojik ve fizyolojik sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Bazen de bu durum o kadar vahimleşir ki toplumsal bağların zayıflaması, bireylere yansır ve neticesinde bireyin toplumla arasındaki fiziksel bağlantıyı sonlandırmasına yol açmaktadır.

İbn Haldun'a (ö. 1406) göre bireyin varlığını devam ettirmesi için iki zaruri ihtiyacın karşılanması gerekmektedir. Bunlar: barınma ve beslenme ihtiyaçlarıdır. Bu iki ihtiyaç, insanlığın var olduğu ilk günden itibaren ortaya çıkmıştır. Bu zaruri ihtiyaç kırsal bölgelerde (bedevi), kentte yaşayan (hadari) toplumlarda da görülen ortak bir vakıadır. Bu iki temel gereksinimin karşılanması için de insanlığın bir arada yaşaması ve birbirleriyle dayanışması/organize olması gerekmektedir. Zira Allah, hayvanların tabiatta kendilerini savunması veya avlanması için türlerine has onlara bir takım uzuv ve tabiat vermiştir. İnsana da akıl ve el vermiştir. Ama insan için bunlar tek başına yeterli değildir. İnsanoğlu ancak içinde yaşadığı diğer bireylerle yardımlaştığı ve dayanıştığı zaman, tabiatta hayvanlara karşı başarılı bir mücadele verebilir ve tabiatın kendisine sunduğu nimetlere erişebilir.⁹ Keza insanlar yaşam araçları elde etmek ve hayatini devam ettirmek için de birbirleriyle yardımlaşma ihtiyacı hissetmektedirler.¹⁰ Bu konuda yapılan çalışmalar da göstermektedir ki insanlık ancak toplumun her katmanında iş birliği, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olmasıyla ilerleyebilmektedir.¹¹

Birey sadece hayatını devam ettireceği zaruri ihtiyaçlar olan beslenme ve barınma için diğer insanlarla bir arada yaşama ve onlarla dayanışma ihtiyacı hissetmez aynı zaman da orta ve lüks derecedeki ihtiyaçlarının temini için de yardımlaşma gereksinimi duyar.¹² Bu bağlamda ferdi tutumlarının devamlılığı için yine başkalarına muhtaçtır. Zira "ferdin tutumlarının çoğunun kaynağı ve mesnedi sadakatle bağlı olduğu gruplardadır. Ferdin tutumları, onun mensup olduğu grupların inançlarını, kıymetlerini ve normlarını aksettirir.

9 İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, 9. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 1: 213.

10 İbni Haldun, *Mukaddime*, trc. Turan Dursun (Ankara: Onur Yayınları, 1977), 1: 48-49.

11 Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 9. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007), 228.

12 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1: 213.

Fert tutumlarını devam ettirebilmek için aynı düşüncede olan şahısların yardımına muhtaçtır." Zira tek başına kalan bir birey, birlik olmuş ve birbirine kenetlenmiş bir çoğunluğa karşı duramaz. Bu zafiyetin önüne geçebilmek için, kendisiyle aynı fikirde buluşacak insanlar bulma veya karşı taraftan birilerini kendi düşüncelerine ikna ettirme gayreti içine girecektir. Böyle bir dayanışmayı başaramadığında, yani kendisiyle aynı düşünceleri paylaşacak birilerini bulamadığı zaman, kendisini mağlup hissedecek ve çoğunluğa uymak zorunda kalacaktır.¹³

Durkheim dayanışmayı, toplumsal çözülmesinin yaşanmasını engelleyen önemli unsurlardan biri olarak görmektedir. Eğer bir toplumda dayanışma ve iş bölümü yoksa o toplumun iskeleti çökmeye mahkûmdur. Toplum mevcudiyetini ya "organik" ya da "mekanik" dayanışma sayesinde sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Birinci dereceden ilişkiye sahip olan gruplar (kırsal kesimde yaşayanlar, aile vs.), aynı bilince ve ahlaki değerlere sahip olan kişilerdir ve bunun sayesinde toplum birbirine bağlanmaktadır. Bunlar arasında görülen spontane dayanışmaya "mekanik dayanışma" denilmektedir. Karmaşıklaşmış bir toplumsal yapıda yer alanlar (şehirde yaşayanlar, şirket çalışanları vs.) ise birbirlerine yabancılaşmaya ve ikinci dereceden ilişkiler kurmaya başlarlar. Bu aşamada, aynı bilinç ve ahlaki değerlerden bahsetmek zordur. Bundan dolayı toplumun, kendine yeni bir bağ bulması gerekmektedir. İşte tam bu sırada "organik dayanışma" devreye girerek, "iş bölümü" vasıtasıyla bu bağı kurmaktadır.¹⁴

Parsons, Durkheim'in organik ve mekanik dayanışma anlayışını bir adım öteye taşıyarak, toplumu oluşturan sistemler içerisinde bir alt sistemin değer ve normları ile bir diğer alt sistemin değer ve normları arasında bir uyumsuzluğun oluşunun toplum içerisinde çatışma yaratacağına dikkat çekmektedir. Ona göre, bireylerin sistemler arasında yumuşak bir geçiş yapabilmesine yardımcı olmak için bütünleşme olgusuna odaklanmak ve onu geliştirmek gerekmektedir. Örneğin, okul sistemi ile iş hayatı sistemi arasında denge kurulması için okuldaki gençler, iş hayatının gerekliliklerine uygun bir şekilde yetiştirilmeli ve böylece ilgili iki sistem arasında bir konsensüs sağlanmalıdır.¹⁵

Bir grupta toplumsal bağlar zayıfladıkça, bireylerin intihar etme olasılığı da artmaktadır. Başka bir ifadeyle, dayanışma ve yardımlaşma bağlarının olmadığı bir grupta, grubun sosyal bağının zayıflaması, bireyin yalnızlığını arttırmakta ve bu da Durkheim'in ifadesiyle, "bencil intihar" ile sonuçlanmaktadır. Durkheim örnek olarak da bekâr ve boşanmış olan bireylerin, evli bireylere oranlara daha fazla intihar etmesini göstermektedir. Çünkü bekâr ve

13 Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, 1: 316.

14 Pitirim Alexandrovich Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*, trc. M. Münir Raşit Öymen (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994). 37-38.

15 Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, haz. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz, 2. Baskı (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008), 378.

boşanmış kişiler, evliler gibi bir aile bağı ile birbirlerine bağlanmamıştır. Bir diğer örnekte ise Katolikler ile Protestanları örnek vermektedir. Elde ettiği sonuçlara göre, “dinleri çok dogmatik olan ve kendi üyelerini kuvvetle bütünlüştürmüş bulunan Katolikler, bunu yapmayan Protestanlardan ve bağlardan kurtulmuş olan özgür düşünenlerden” daha düşük oranda intihar etmektedirler.¹⁶

Yardımlaşma ve dayanışma olgusu Gouldner tarafından kurulan “Karşılıklı Bağımlılık Kuramı”nın ana çatisını oluşturmaktadır. Ona göre, insanların eylemlerinin sonucunu, diğerleriyle karşılıklı olan ilişkiler belirlemektedir. Sözelimi “insanlar genelde kendilerine yardım edenlere yardım ederler”. Bu teorinin bir uzantısı olarak şu söylenebilir ki “insanlar kendilerine yardım edene yardım etmelidirler... Senin yardım ettiğin kişiler, sana yardım etmek zorundadır... Eğer insanların sana yardım etmesini istiyorsan, senin de onlara yardım etmen gerekir.¹⁷

Toplumsal mutabakatın ve dengenin sağlanmasında karşılıklı yardımın ve karşılıklı memnuniyetin zaruri olduğu gözükmektedir.¹⁸ Gouldner’ın Karşılıklı Bağımlılık Teorisi’ne göre, “bireyler kendilerine yardım edenlere yardım etmelidirler” ve “bireyler kendilerine yardım edenlere zarar vermemelidirler”. Bu yönüyle “karşılıklılık”, evrensel olarak her kültürde görülmesi muhtemel olan ahlaki değerlerin “ana bileşenler”den birisidir.¹⁹

Malinowski, balıkçı köyler ile iç kısımlarda kalan yerliler arasında karşılıklı bir yardımlaşmanın görüldüğünü belirtmektedir. Bu yardımlaşma özünde bir değiş-tokuşa dayanmaktadır, yani iç kısımdakiler sebzeleri-denizdekiler ise balıkları birbirlerine sunarak gerçekleşir. Ona göre, “karşılıklı yükümlülük balıkçının hediyesini alır almaz iç kısımdaki partnerinin altında bırakmamaya ve geri ödemesine zorlar. Ne partneri reddedemez ne hasislik edebilir ne de bunun için gecikebilir.²⁰ Buradan şu sonuca varılabilir: “(a) uzun süreli karşılıklı mal ve hizmet değiş-tokuşu birbirini dengeleyecek b) eğer bireyler kendilerine yardım edenlere yardım etmezlerse, cezalandırılacaklardır, (c) kendisine yardım edilenlerden, o kişilere yardım etmesi beklenir...”²¹

Mamafih Krech v.dğr., bireyin kendi varlığını devam ettirmesi ve dış dünyaya karşı kendini muhafaza etmesi için diğer insanlarla, organizasyonlarla

16 Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*, 39.

17 Alvin W. Gouldner, “The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement”, *American Sociological Review* 25/2 (1960): 173.

18 Gouldner, “The Norm of Reciprocity”, 168.

19 Gouldner, “The Norm of Reciprocity”, 171.

20 Bronislaw Malinowski. *Crime and Custom in Savage Society* (London: Paul, Trench, Trubner, 1932), 22; Gouldner, “The Norm of Reciprocity”, 170.

21 Gouldner, “The Norm of Reciprocity”, 170.

dayanışma ağları örmesinin zaruri olduğu fikrine karşı çıkmaktadırlar. “Bugünkü insanın karşılaştığı garabet şudur: bir fert ancak gruplarda ve teşkilatlardaki diğer fertlere katıldığı takdirde kendi ferdiyetini tehdit eden siyasi, iktisadi ve içtimai kuvvetleri kontrol altına alma şansına sahiptir. Bu hakikat bilhassa kitlevi sosyal gruplaşmaların -milletler ve millet toplulukları halinde- hâkim olduğu günümüz için geçerlidir. Ancak cemiyet içinde fert diğer fertlerle omuz omuza kendi ferdiyetini muhafaza için mücadele ettiği takdirde bir fert olarak kalmayı ümit edebilir”.²² Her ne kadar da Krech v.dğr., ferdin varlığını koruması için diğer fertlerle dayanışma içerisinde olmasından ziyade, toplumda yer alan diğer bireylerle mücadele etmesi gerektiğini düşünüyorsa da yine de bu her halükârda insanların başkalarıyla iç içe yaşamalarını sonucunu değiştirmemektedir.

1.2. Geleneksel-Modern ve Bireyci-Toplulukçu Topumlarda

Yukarıda zikrettiğimiz teorisyenlerin fikirlerinde de görüleceği üzere esasında modernitenin sunduğu bireysellik değil, geleneksel ağlarla örülmüş toplulukçuluğa dayalı toplum tipi kutsanmaktadır. Modern çağda görülen küreselleşme, liberal ekonomi olgusu beraberinde yeni tartışmalar ve sorunları getirmiştir. Bunları aşmak üzere sosyal bilimciler tarafından ortaya atılan çokkültürlülük tartışmaları yeni tartışmalara zemin hazırlamış ve iki farklı toplum tipinden bahsedilir olmuştur: Toplulukçuluk (collectivism), Bireysellik (individualism).

Kültürlerarası araştırma çalışmaları bize göstermektedir ki toplulukçu toplumlardaki hem yetişkin hem çocuk bireyler, bireyselci toplumlardaki yetişkin ve çocuklara nazaran yardım etmeye daha meyillidir. Örneğin Kenya, Meksika ve Filipinler gibi toplulukçu kültüre sahip ülkelerdeki çocuklar, ABD’deki çocuklara göre daha yardım severdir. Çünkü toplulukçu toplumlarda yardımlaşma ve dayanışma ülküsü bireyselci toplumlara göre daha gür seslidir.²³

Gökalp, bir toplumun kültürcü (toplulukçu) veya medeniyetçi (ferdiyetçi-bireyselci) olmasından yola çıkarak o toplumun tüm alt birimlerinin de aynı kefeye konmasının bilimsel bir tutum olmayacağını iddia etmektedir. Edmond Demolins’in görüşlerine atıfta bulunan Gökalp onun Anglo-Saksonlar’ın ferdiyetçi olduklarından ötürü yükseldikleri, Doğu milletlerin (Türk toplumu dâhil) de kültürcü olduklarından ötürü gerilediği iddiasına katılmaktadır. Ona göre Anglo-Saksonlar (mesela İngiltere) ferdiyetçi bir devlet olabilir ama alt birimde yer alan mahalli idareler, milli mezhep teşkilatı, sınıf

22 Krech v.dğr., *Cemiyet İçinde Fert*, 2: 410.

23 Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, 46; Stephen L. Franzoi, *Social Psychology*, 5. Baskı (New York: McGraw Hill, 2005), 473.

teşkilatı kültürcüdür.²⁴ Gökalp'in bu yaklaşımına göre -yukarıda açıkladığımız teoriye karşıt olarak- bir toplumun dayanışma ve yardımlaşma ağ örüntüsünün olduğunu anlamak için o ülkenin bireyci veya toplulukçu olduğuna bakmak yetmez, ayrıca onun alt birimlerine ve toplumsal tabakalarına bakmamız ve buna göre bir değerlendirmede bulunmamız gerekmektedir.

Neo-liberalist olan L. T. Hobhouse bireyseliği savunmakla birlikte, toplulukçuluğa yakın modifiye edilmiş bir bireysellik fikrini öne sürmüştür. Ona göre bu tarz bir bireysellik fakirliği azaltmada, halka dost kamusal hizmetler vermede ve fakirlik ile zenginlik olgusunu daha erişebilir düzeylere çekmede etkili olacaktır. İngiliz sosyolog Hobhouse oluşturmak istediği İngiliz toplum tipiyle, endüstri toplumunun yol açtığı sosyo-ekonomik dezavantajları bertaraf etmeyi arzulamaktadır.²⁵

Parekh'e göre liberalizm bireyseliği ortaya çıkartmış, toplulukçuluk da bireyseliğe bir tepki olarak doğmuştur. Liberalizm bireye bir yandan insan itibarı, özerklik, özgürlük, eleştirel düşünce ve eşitlik gibi yetiler kazandırmakta, öte yandan insani dayanışma, eşit yaşam şansı, özgeciler, kendini unutan bir tevazu ve mutluluk gibi erdemleri göz ardı etmektedir. Aynı zamanda bireyi kültüre, geleneğe, topluluğa, kökene ve aidiyet hissine karşı yabancılaştırır. Ona göre çokkültürlülük bakış açısı muhafazakarlık, sosyalizm, milliyetçilik dâhil tüm ideolojiler insan için esasında iyi bir yaşam vaat etmekten aciz gözükmektedir.²⁶

Geleneksel/kırsal kesimlerde yaşayan bireyler, yakın ve birinci dereceden ilişkiler kurdukları için, birbirleriyle dayanışma bağlarının kuvvetli olduğu görülmektedir. Ama modern bir toplum yapısında yaşayanlar, özellikle şehir yaşantısının getirdiği yabancılaşma ve yalnızlaşmanın üstesinden gelmek için, ya gönüllü bir şekilde bir araya gelerek ya kamu aracılığıyla "hayır" kurumları (UNICEF, Kızılay vs.) oluşturulmaktadır. Bu kurumlar, geleneksel ve kırsal toplumlarda kendiliğinden oluşan yardımlaşma ve dayanışma bağlarını modern ve şehir yaşantısına taşıyarak, ihtiyaç sahiplerin topluma tutunmasına ve varlıklarını ikame ettirmelerine yardımcı olmaktadır.

Modernitenin önemli unsurlarından biri sayılan bireyciliğin, diğerkâmlık ve yardımlaşma duygusunu yok ettiğine dair görüşler olmakla birlikte, bireycilik-yardımlaşmanın bir arada varlığını sürdürmesinin mümkün olduğunu düşünen toplumbilimciler de bulunmaktadır. Örneğin Wuthnow'un ABD ör-

24 Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, haz. Osman Karatay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 32-33.

25 A. H. Halsey, *A History of Sociology in Britain Science, Literature, and Society* (New York: Oxford University Press, 2004), 9-10.

26 Mustafa Kemal Şan, "Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme", *Milal ve Nihal* 3: 1-2 (Aralık 2005-Haziran 2006): 107; Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, trc. Bilge Tanrıseven (Ankara: Phoenix Yayınları, 2002), 430-431.

neğinden yaptığı bir nitel çalışma sonuçları bu ikinci görüşü desteklemektedir. Bu çalışma, bireylerin bir yandan bireycilik özelliklerini koruyabildiğinin, öte yandan başkalarına iyilik etme konusunda özveride bulduklarının altını çizmektedir.²⁷

1.3. Göç ve Dayanışma-Yardımlaşma

Göç teorilerine göz attığımızda, dayanışma ve yardımlaşma olgusunun burada da sosyal bütünleşmenin sağlanmasında anahtar bir rol oynadığını görmekteyiz. Göç edenle önceden oraya göç etmiş hemşerileri arasındaki dayanışmanın, göç eden kişilerin göç ettikleri şehir, beldeye vs. uyum sağlamada tutkal gibi nasıl bir bütünleştirme fonksiyon icra ettiğini gözler önüne sermektedir. Şehre yeni gelenler, orada ikamet etmek ve barınmak için yeni imkânlar peşinde koşuştururken bir yandan memleketlerindeki kilerden bir yandan da yeni memleketindeki kişilerden destek alırlar. Bu dayanışma, göçmenleri şehirlere uyum sağlamada motive etmekte, onların orada yabancılaşmanın ve yalnızlaşmanın önüne geçmekte ve şehirle bütünleşmelerini kolaylaştırmaktadır.²⁸

Göçün ilk dönemlerinde, şehirde olsa bile kendi yerel kültürünü halen devam ettirmesi ve bundan dolayı akraba-çevre ilişkilerini sıkı tutması, dayanışmanın halen devam ediyor olması göçmenin şehir hayatının olumsuzluklarından bir nebze olsun kendini korunabilmesine yardım etmektedir. Ama hızlı şehirleşme sürecinin baş döndürücülüğü ve akraba-çevre bağlarının zamanla zayıflayıp dayanışmanın azalmasıyla birlikte göçmen, şehir hayatında kaçınılmaz bir şekilde bir yalnızlaşma hissine kapılmaya başlamakta ve yaşam kalıplarını değiştirmek zorunda kalmaktadır. Şehir hayatına intibak sağlamak için -dayanışma içerisinde olduğu birinci dereceden ilişkiler ya zayıfladığı ya da tamamen bittiğinden dolayı- kişi sosyo-ekonomik bağlamda bir dikey hareketlilik yaşamaya başlamaktadır. Bu andan itibaren göçmen ya kendi yerel kültürü ile şehir kültürünü kombine edip yeni bir “kültürleşme” dairesinde kendini bulmakta²⁹ ya da Durkheim’in tabiriyle “anomik” bir süreç içerisine girmektedir. Birey bu aşamada, içinde bulunduğu topluma karşı yabancılaşma hissine kapılmakta ve toplumun değerleriyle kendi değerlerinin birbiriyle uyuşmadığını düşünmektedir.³⁰ Bu da bireyin toplumsal kaynaklı derin psikolojik sorunlar yaşamasına ya da intihar etmesine neden olmaktadır.

27 Mehmet Süheyl Ünal, “Bireycilik ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 224-225.

28 Celaledin Çelik, *Şehirleşme ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 64.

29 Çelik, *Şehirleşme ve Din*, 66.

30 Émile Durkheim, *Suicide*, trc. John A. Spaulding - George Simpson (New York: The Free Press, 1951), 15.

Göç edilen ülkede, göçmenlerin güçlü bir bağla dayanışma içerisinde olmaları, onların kamusal alanda görünürlüğüne de artmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin, Hollanda’da seçimlere katılım oranlarını inceleyen araştırmalar güçlü bir dayanışma ağına sahip olan grupların, siyasi katılım oranlarının da yüksek olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırma, Hollanda’da yüksek bir grup dayanışmasına sahip olan Türklerin, düşük bir grup dayanışmasına sahip olan Sürinam ve Faslılar’a göre daha yüksek bir siyasal katılıma sahip olduklarını göstermektedir.³¹

Kalıcı olarak bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşen göçmenler gibi geçici olarak yer değiştiren (sojourner) bireylerin yaşayacakları sorunlarla başa çıkma amacıyla kuracakları dayanışma ağları yine büyük önem arz etmektedir. Bu minvalde, geçici süreliğine ülkemize gelen uluslararası öğrenciler de yalnızlaşma ve dışlanma hissine kapılıp psikolojik sıkıntılar yaşamaya başlarlar. Bu sorunla başa çıkma adına dayanışma ağı kurabilmeleri için, en azından Türkçe kullanım kabiliyetlerini geliştirmelerine kadar, dışarıdan desteklenmelidir. Üniversite birimleri tarafından sağlanacak sosyal ve akademik destek onların sorunlarla başa çıkmasında önemli bir yardım unsuru olacaktır.³²

2. Din ve Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu

2.1. Dayanışma-Yardımlaşma Olgusuna Atıf Yapan Dini Pasajlar

Neredeyse tüm dinlerde başkalarına yardım etme, onlarla empati kurma, zorluklar karşısında birlikte olma gibi ahlaki davranışlar tavsiye edilmektedir. Özellikle ilahi dinlere göz attığımızda bu dinler, “muhtaçlara yardım et”, “başkalarını sev” ve “kendine nasıl davranılmasını istersen başkalarına öyle davran” gibi prososyal davranışları inananlarına aşılılmaya çalışmaktadır.³³ Din, dayanışmanın ve yardımlaşmanın bireysel ve toplumsal bir ihtiyaç olduğunun altını çizmekte, bu bağlamda inanların birbirleriyle dayanışması ve yardımlaşması gerektiğini telkin etmektedir. Bu bağlamda üç büyük dinin kutsal kitaplarında iyilik yapma, yardımlaşma, bir arada bulunma, dayanışma tavsiye edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de

- İnsanlar size bir kötülük yapsalar bile onlara karşı kötülük yapılmamasını, insanların dayanışma içerisinde olması ama bunu iyilik üzere yapması gerektiğini emredilmektedir: “Mescid-i Haram’a girmenizi önledikleri için bir

31 Teri Van der Heijden - Anja Van Heelsum, “Opkomst En Stemgedrag Van Migranten Tijdens De Gemeenteraadsverkiezingen Van 3 Maart 2010”, *IMES-Institute for Migration and Ethnic Studies, Amsterdam*, (2010); akt. Kadir Canatan v.dğr., *2014 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu İslamofobi ve Entegrasyon Arasında Azınlıklar* (İstanbul: İZU Yayın, 2015,) 39.

32 Murat Özoğlu v.dğr., *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler* (Ankara: SETA Yayınları, 2012), 150.

33 Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, 6.

topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın..." (el-Mâide 5/2).

• Bir diğer ayette, dayanışma şu şekilde tavsiye edilmektedir: "(Dünyalık olarak) size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkeli oldukları zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir." (eş-Şûrâ 42/35-39).

Eski Ahit'te;

Dayanışma, yardımlaşma, komşulara iyilik etmeyi öğütleyen pasajlar bulunmaktadır "Eğer İbrani kardeşlerinizden bir erkek ya da kadın size satılırsa, altı yıl size kölelik edecek, yedinci yıl onu özgür bırakacaksınız. Onu özgür bırakırken, eli boş göndermeyin. Ona davarlarınızdan, tahılınızdan, şarabınızdan bol bol verin. Tanrınız Rab'bin sizi kutsadığı oranda ona vereceksiniz. Mısır'da köle olduğunuzu, Tanrınız Rab'bin sizi kurtardığınızı anımsayın. Bu buyruğu bugün size bunun için veriyorum."³⁴

Yeni Ahit'te,

• "Birbirinizi sevgi ve iyi işler için nasıl gayrete getirebileceğimizi düşünelim. Bazılarının alıştığı gibi, bir araya gelmekten vazgeçmeyelim; o günün yaklaştığını gördükçe birbirimizi daha da çok yüreklendirelim."³⁵

• Bazen sitemlere, sıkıntılara uğrayıp seyirlik oldunuz, bazen de aynı durumda olanlarla dayanışma içine girdiniz. Hem hapistekilerin dertlerine ortak oldunuz hem de daha iyi ve kalıcı bir malınız olduğunu bilerek mallarınızın yağma edilmesini sevinçle karşıladınız. Onun için cesaretinizi yitirmeyin; bu cesaretin ödülü büyüktür."³⁶ pasajlarında görüleceği üzere dayanışmanın öneminin ve zorluklara karşı bir olmanın gerekliliğinin altı vurgulanmaya çalışılmıştır.

• Ayrıca, iyiliği tavsiye edici nitelikte şöyle bir kıssa hikâye edilmektedir: "Bir Kutsal Yasa uzmanı İsa'yı denemek amacıyla gelip şöyle dedi: "Öğretmenim, sonsuz yaşamı miras almak için ne yapmalıyım?" İsa ona, "Kutsal Yasa'da ne yazılmıştır?" diye sordu. "Orada ne okuyorsun?" Adam şöyle karşılık verdi: "Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün gücünle ve bütün aklınla seveceksin." İsa ona, "Doğru yanıt verdin" dedi. "Bunu yap ve yaşayacaksın." Oysa adam kendini haklı çıkarmak isteyerek İsa'ya, "Peki komşum kim?" dedi. İsa şöyle yanıt verdi: "Adamın biri Yeruşalim'den

34 Yasa'nın Tekrarı 15/12-15.

35 İbraniler 10/24-25.

36 İbraniler 10/33-35.

Eriha'ya inerken haydutların eline düştü. Onu soyup dövdüler, yarı ölü bırakıp gittiler. Bir raslantı olarak o yoldan bir kâhin geçiyordu. Adamı görünce yolun öbür yanından geçip gitti. Bir Levili de oraya varıp adamı görünce aynı şekilde geçip gitti. O yoldan geçen bir Samiriyeli ise adamın bulunduğu yere gelip onu görünce, yüreği sızladı. Adamın yanına gitti, yaralarının üzerine yağla şarap dökerek sardı. Sonra adamı kendi hayvanına bindirip hana götürdü, onunla ilgilendi. Ertesi gün iki dinar çıkararak hancıya verdi. "Ona iyi bakın" dedi, "Bundan fazla ne harcarsan, dönüşümde sana öderim." Sence bu üç kişiden hangisi haydutlar arasında düşen adama komşu gibi davrandı?" Yasa uzmanı, "Ona acıyıp yardım eden" dedi. İsa, "Git, sen de öyle yap" dedi."³⁷

Semavi dinler dışında diğer dinlerde de iyilik temalı unsurlar bulunmaktadır. Örneğin Budizm iyilik, merhamet, verme gibi ahlaki değerlere vurgu yapmakta;³⁸ birçok Budist düşünür de başkasıyla empati kurma ve ona iyilik etmeye meyilli olmayı tavsiye edip, prososyal davranışları yerine getirmeye mâni olan düşmanlık, kıskançlık gibi duygulardan sakınmayı tembihlemektedir.³⁹

2.2. Dini Boyutuyla Dayanışma-Yardımlaşma

Pozitivist ve evrimci bir ekole bağlı olmasına rağmen Durkheim, din olgusuna büyük bir önem atfetmekte ve onu toplumun merkezine yerleştirmektedir. Ona göre kolektif bilinç, kolektif ahlaki bilinç ve sosyal bilincin oluşmasında din önemli bir rol oynamaktadır. Toplumu oluşturan bireyleri çepeçevre kuşatan, onları toplumsal kaidelere uygun bir şekilde yaşama icbar eden ve kendine has bir şahsiyet kazandıran kolektif bilinç din mahsulü olmakta ve toplumu bir arada tutmak için gerekli olan "dayanışma" olgusunun oluşumuna din pozitif bir katkı sağlamaktadır.⁴⁰ Bacon da insanlığı birbirine bağlayan en kuvvetli bağın din olduğunu düşünmektedir. Din ve dayanışma ilişkisine değinen Berger, Bacon'un bu düşüncesinin Durkheim'in din insan-

37 Luka 10/25-37.

38 Ayten, *Empati ve Din*, 58-61.

39 Nancy Eisenberg, "Empathy-Related Emotional Responses, Altruism, and Their Socialization", *Visions of Compassion: Western Scientists and Tibetan Buddhists Examine Human Nature*, ed. Richard Davidson (New York: Oxford University Press, 2001), 133; akt. Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, 70.

40 Niyazi Akyüz – İhsan Çapcıoğlu, "Fonksiyonel Din sosyolojisi: Emile Durkheim", *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008), 84; Winton Davis, "Din sosyolojisi: Kurucular ve Temel Yaklaşımlar", *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar I*, trc. İhsan Çapcıoğlu, ed. Bünyamin Solmaz – İhsan Çapcıoğlu (Konya: Çizgi Kitabevi, 2006), 83-84.

ların birbirine karşı aidiyet hissi (dar çerçeveli, kişisel ve ön yargılı menfaatlerini aşarak) yaşamasına yani dayanışma içerisinde olmasına katkı sağlar düşüncesi ile ete kemiğe büründüğünü belirtmektedir.⁴¹

İnanları arasında dayanışma ve yardımlaşma enstrümanları sunmuş olan dinlerin, böyle olmayan dinlere nazaran, daha tatminkâr bir yaşam sunduğu görülmektedir. Din ile intihar ilişkisi konusunda araştırma yapan Durkheim'e göre, "kendi üyelerini kuvvetle bütünleştirmiş bulunan Katolikler, bunu yapmayan Protestanlardan ve bağlardan kurtulmuş olan özgür düşünenlerden" daha düşük oranda intihar etmektedirler.⁴²

Toplum kendisini çevresel değişkenliklere karşı koruyamadığında, kendi varlığını devam ettirmek için değişim gösteremediğinde ve kendisini oluşturan parçalar fonksiyonunu yitirmeye başladığında "anomi" denilen olgu ortaya çıkmaktadır. Yapısal işlevselci sosyologlar, başta Talcott Parsons olmak üzere, toplumun varlığını devam ettirmesinde dört temel ihtiyaca işaret etmekte ve bunları AGİL (Adaptation [Adaptasyon], Goal Attainment [Amaca Ulaşma], Integration [Bütünleşme], Latency [Varlığını Sürdürme]) şeması altında toplamaktadırlar. Bunlara göre din -medya ve sosyal kontrol araçlarıyla birlikte- "bütünleşme" fonksiyonunu yerine getirerek; toplumda birlik duygusunun yaratılmasına, ortak bir kimliğin inşa edilmesine ve toplumsal bölünmelerin önüne geçilmesine katkı sağlamaktadır.⁴³

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ön ayak olan Kurtuluş Savaşı'nda da dinin ve toplumsal dayanışmanın önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Zira bir ulus ve toplum inşa etmek için mevcut yetersizliklerin önüne din unsuru ile geçilmeye çalışılmıştır. O dönemlerde din Türk toplumunu fedakârlığa itmiş, dayanışmayı arttırmış, moral ve maddi desteklerden mahrum olunuş dualar ve cami sohbetler ile giderilmeye başlanmıştır.⁴⁴ Sosyal dayanışma esasında Osmanlılar döneminde toplumsal mutabakatın sağlanmasında yine önemli saç ayaklarından birini oluşturmuştur. Bu konuya değinen Topçu,⁴⁵ Osmanlı devletinin gücünü 3 ana karakterinden aldığını belirtmektedir: (1) "merkeziyetçi" bir devlet oluşu, (2) otoriter oluşu (müneverlere danışan ve

41 Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, trc. Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 82; akt. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, "Toplumsal Değişme ve Din", *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008), 380.

42 Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*, 39.

43 Slatery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 376-377.

44 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, 17. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 541.

45 Nurettin Topçu, *Büyük Fetih*, haz. Ezel Ezverdi - İsmail Kara, 5. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 14-15; Ümit Apaydın, *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurettin Topçu'nun Eserlerinin Kültür ve Uygurluk Kavramları Açısından Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006), 320.

halka hesap verebilen), (3) “totaliter” oluşu (sosyal dayanışmayı vakıflar aracılığıyla kurumsallaştıran ve kul hakkı gözetin).

Din yukarıdan aşağıya Tanrı-kul arasında dikey yönlü ilişki kurmayı düzenlediği gibi inanlar arasında da yatay ilişki kurulmasına da etki eder ve bu ilişkileri düzenler. Bu ilişki ağları, kültürel formlara dönüşür ve nesilden nesile aktarılır. Böylelikle bireyler üzerinde tahakküm eden bu formlar onları çepeçevre sarar ve kendilerini güvende ve uyumda hissetmelerine yol açar. Bu bağlamda din, bireyler arasında sosyal uyum, dayanışma ve bütünleşme ağlarının örülmesinde önemli mihenk taşlarından biri olur.⁴⁶

Dinler yardımlaşmanın önemine vurgu yaparken sadece inananlar arasındaki yardımlaşmaya değil, Yaratıcı ve Tanrı tarafından sunulacak merhamet, yardım gibi olgulara da atıf yapmaktadır. İslam’dan örnek verecek olursak, Bakara suresinde (2/214) geçen “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” diye niyaz etmişlerdi. Bilesiniz ki Allah’ın yardımını yakındır.” ayetiyle, gerek Hz. Muhammed gerekse önceki peygamberlerin ve ümmetinin yaşadıkları zorlukların çıkış yolu olarak inananların sabretmesi, doğruluktan ayrılmaması ve Allah’tan gelecek yardım ve desteği beklemesi ve onun yardımından ümitlerini kesmemesinin kurtuluş için bir anahtar olduğunun altı çizilmektedir.⁴⁷

Nietzsche,⁴⁸ “İyinin ve Kötünün Ötesinde” adlı eserinde Avrupa’da artan Ateist sayısında görülen artışın en önemli sebeplerinin Tanrı’nın inananlarına yardım etmeyişi ve onlara kendisinin varlığını hissettiremeyişi olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir: “Niçin bugün Tanrıtanımazlık? - Tanrıdaki “baba” temelden yadsınıyor; “yargılayıcılığı”, “ödüllendiriciliği”, “Özgür isteme” si de: işitmez, işitse de yardım etmeyi bilmez, en kötüsü de: Kendini açıkça anlaşılır kılmada yetersiz görünüyor: Açık değil mi o? - Budur, benim Avrupa Tanrıcılığının çöküşünün nedenleri konusunda bulduğum, birçok kişiyle görüşmeden soruşturmadan, onları dinledikten sonra; bana öyle geliyor ki dinsel güdü güçlü bir biçimde gelişmekte- ama Tanrıci doyumu derin bir güvensizlikle yadsıyor.”

46 Michael Argyle - Benjamin Beit-Hallahmi, *The Social Psychology of Religion* (London: Routledge & Kegan Paul, 1975), 203-205; akt. Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 118.

47 Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1: 333-334.

48 Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde- Bir Gelecek Felsefesini Açış*, trc. Ahmet İnam, 8. Baskı (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 67.

2.3. Dayanışma-Yardımlaşmanın Önemine Dair İslam Dininden Örnekler

İslam dinindeki zekâtın toplumsal fonksiyonu, dinin toplumsal dayanışmayı tesis etmesine bir örnek olarak gösterilir. Zekât ve sadakalar, insanlar arasında birlik ve beraberliğin, sevginin ve dayanışmanın artmasına katkı sağlar. Yüksek gelire sahip olan kişiler, düşük gelire sahip olanlara mali destekte bulunup hem onlarla empati kurar hem de onlara temin ettiği bu yardımdan ötürü kendisini mutlu hisseder. Düşük gelire sahip olanlar ise- aldıkları bu mali destekten ötürü- hem yüksek gelir sahiplerine karşı nahoş hisler yerine minnettarlık duygusuna kapılır hem de temel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlandığı için toplumdaki mevcudiyetine bir anlam bulur. Böylelikle hem alan hem veren kişiler -dolayısıyla toplum- arasındaki dayanışmanın bir örneği olan zekât kurumu sayesinde, sevgi ve bağlılığın tohumları atılır.⁴⁹

İslam'daki oruç ve zekât gibi ibadetler bir sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya enstrümanı olarak görev ifa etmektedir. Örneğin Ramazan ayında kurulan iftar sofralarının oruç tutan-tutmayan, zengin-fakir, işçi-işveren vb. toplumun her kesiminden insanı bir araya getirebilme fonksiyonuna sahip olduğu görülmektedir. Oruç ibadeti aynı zamanda Müslümanlar ile diğer dinlere mensup olanların bir araya gelmesine ve ortak bir mekân ve zamanda buluşmasına katkı sağlayabilmektedir.

Eski Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'nin (DİTİB) Genel Başkanlarından Prof. Dr. Nevzat Yaşaroğlu-DW Türkçe'ye yaptığı açıklamada- Almanya'daki iftar sofralarının Türkiye'dekilerden farklı olduğunu, zira buradaki sofraların farklı dinden insanların bir araya gelip, etkileşim kurmasına diyaloga girmesine ve birbirleriyle kaynaşmasına katkı sağladığını belirtmektedir. Özellikle İslamofobi ve İslam'a karşı ön yargıların yoğun bir şekilde gözlemlendiği bu dönemlerde Hristiyan, Musevi ve diğer dinlere mensup insanların Müslümanlar ile bir dayanışma ve yardımlaşma ortamında bulunarak İslam'ın gerçek yüzüyle karşılaştıklarını belirtmektedir.⁵⁰

Yazımızın başlarında değindiğimiz üzere göç olgusu, bireyleri göç ettikleri yerlerde ana kültürlerine karşı bir yalnızlık ve yabancılaşma tehdidiyle mücadele etmeye zorlamaktadır. Bu yüzden göçmenler kendi dini, kültürel alt yapısına sahip bireylerle bir ilişki ve yardımlaşma ağı kurma gereksinimi duymaktadır. Türkler özelinde konuşacak olursak, Avrupa'ya göç eden Türklerin öncelikle cami etrafında toplandığı görülmektedir.

İslam toplumlarında cami, dini sosyalleşmenin ve dini değerlerin kazanılmasında önemli bir fonksiyon oynamaktadır. Cami, inanlara Allah inan-

49 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 122.

50 Deutsche Welle Türkçe, "İftarlar Buluşturacak", erişim: 05 Mayıs 2018. <http://www.dw.com/tr/iftarlar-bulusturacak/a-18522950>.

cının ve iman esaslarının yerleştirilmesinde; yakınlarla, komşulara ve başkalarına karşı yardımlaşma ve kaynaşma duyguları içerisinde olması için bu yönde motive etmesine, yardıma ihtiyaç duyan insanlara sahip çıkılmasına onların sorunlarıyla ilgilenmesine ve neticesinde kolektif yardımlaşma duygusunun devam ettirilmesi motive etmektedir.⁵¹

Almanya örneğinden yola çıkarsak, Türkler orada Batı kültürü ve değerlerinin tahakkümü altına girmeye karşı mücadele etmiş ve çareyi oradaki kurumsallaşmış İslami gruplara sığınmada bulmuşlardır. Bu gruplar bir yandan Batının sistemiyle dayanışma ve iş birliği içerisinde olmayı reddetmiş; öte yandan Türkler ve Müslümanlar için yaşama, yardımlaşma ve dayanışma ağlarının örülmesinde, sistematik bir dini bilgi edinmelerinde ve ibadetlerini pratize etmelerinde etkin bir rol oynamıştır.⁵²

Dayanışma olgusu, İslam hukukunda yer alan hükümlerin oluşmasında da etkisini göstermiştir. İslam ceza hukukunun sosyal açıdan tesisleşmesinde âkile (“Kasit unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğu”) müessesinin önemli bir yeri vardır. Bu olgunun köklerini Arapların eski kabilevi dayanışma ağında görebiliriz. Sonrasında Peygamber’in bunu tatbik etmeye başlamasıyla, âkile İslam hukukunda bir meşruiyet kazanmıştır.⁵³ Yine İslam hukukunda dayanışma ekseninde teşekkül etmiş bir olgudan bahsedebiliriz: “Akid” (“En yaygın hukuki işlemi ve borç kaynağını ifade eden bir hukuk terimi”). Akid esasında İslam’dan önceki eski medeniyetlerde de Cahiliye dönemi Araplar tarafından da bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Bu olgu bilindiğinden ötürü Kur’an ve Hadislerde bunun tanımı yapılmaktan ziyade, hüküm ve açıklamalar getirmiş ve onun özellikle fert-fert, fert-toplum arasındaki himaye ve dayanışma antlaşması olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴

İslam tarihine göz attığımızda dayanışma ve yardımlaşma olgusu üzerinde şekillenen çeşitli olayların yaşandığı bilinmektedir. Hicretin V. yılında muhacirler ve ensar arasında yakınlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan “muâhât” bunlardan biri sayılabilmektedir.⁵⁵ Yazısız antlaşma olarak görebi-

51 Özcan Güngör, “Amerika’daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dini Sosyalleşme (New Jersey Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergi* 48/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2012): 120.

52 Reinhard Schulze, “Zum Hintergrund Islamischer Politischer Bewegungen”, *İslamische Gruppen und der Fundamentalismus in der BRD In Namen Allahs* (Köln: (Hrsg. Bahman Niruman) Dreisam Verlag, 1990): 15-16; akt. Erkan Perşembe, “Almanya’da Türklere Ait Dini Kuruluşlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Eylül 1996): 160-161.

53 Hamza Aktan, “Âkile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 1989), 2: 248.

54 Hayreddin Karaman, “Akid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 1989), 2: 251.

55 Ethem Ruhi Fıçlalı, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 1989), 2: 371.

leceğimiz “muâhât”, iki grup arasında yakınlaşma, yardımlaşma ve dayanışma ağları örmesini tetikleyen Peygamber’den gelen bir çağrı olarak adedilmektedir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlama amacıyla yapılmış olan bu çağrı, o günkü Müslümanların sosyo-kültürel ve ekonomik problemlerinin çözümünde önemli rol oynamaktadır. Muâhâtın muhacir ve Ensar arasındaki ilişkiyi düzenlemede oynadığı sosyal, kültürel, ekonomik katkıları şu şekildedir:⁵⁶

“- Hilf denilen Cahiliye adetini ortadan kaldırılmasını,

- yurtlarından ve yuvalarından ayrı düşen muhacirlerin garipliğini, mahzunluğunu gidererek Medine'ye ve Medineliler'e ısınmalarının kolaylaştırmasını,

- onlara maddi destek imkanları araştırılırken bunun manevi bir kardeşlikle desteklenmesini ve yardım görmelerinden doğabilecek psikolojik ezikliğe fırsat verilmemesini,

- o zamana kadar yaşadıkları ağır şartlarda tecrübe kazanan muhacirlerin ensara mürşid, ensarın da onlara bir nevi öğrenci kılınarak eğitici bir hareketin başlatılmasını,

- ashap arasında seciye ve karakter benzerliğinin belirginleştirilmesini,

- her iki zümrenin ortak bir paydada buluşarak zihniyet beraberliği içinde inkârcı, münafık ve Yahudi fitnelere karşı birlikte hareket etmelerini sağlamıştır.” Ayrıca;

- Ensarın muâhât çerçevesinde muhacirlere karşı yardımları, destek ve feragatları Müslümanların Medine'nin iktisadi hayatında söz sahibi olmasına,

- Araplar arasında her zaman çıkabilecek kabilecilik gayretine dayalı tefrikaya karşı en etkili önlem” olmasına katkı sağlamıştır.

Toplum bilimciler, bir sosyal grup içerisinde “birlik” ve grup şuuru” oluşmasını baz alarak onların sosyal psikolojik duygusunun teminine göre grupları “hakiki” ve “şibih” gruplar olmak üzere iki farklı kategoriye ayırmaktadır. Bu bağlamda eğer bir grupta “mensubiyet duygusu”, “birlik veya grup şuuru” ve “biz duygusu oluşmuşsa” buna “hakiki grup”; aralarında herhangi bir yakınlık ve benzerlik bulunmasına rağmen eğer belirli bir roller dağılımı bir birlik duygusu oluşmamışsa bunu “şibih grup” şeklinde nitelendirmektedirler.⁵⁷ Dini grupların teşekkül aşamasında karizmatik liderin etrafında toplanan ilk tilmizler, dayanışma olgusu sayesinde birbirlerine gönül bağı ile bağlanmakta, böylece dış dünyadan farklı özelliklere haiz “halka” diyebileceğimiz bir din kardeşliği oluşturmaktadırlar.⁵⁸ Bu yönüyle hakiki bir sosyal

56 Hüseyin Algül, “Muâhât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 308.

57 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 8. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 258.

58 Niyazi Akyüz, “İlk Dini Cemaatin Profili”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 265; Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, trc. Ünver

grup olarak değerlendirilen dini grupların teşekkül aşamasında ve mevcudiyetlerini devam ettirme hususunda, yardımlaşma, dayanışma ve bir arada olma bilincine sahip olmaları dikkat çeken hususlardan birisi olmaktadır. Söz-gelimi İslam dini ve kültürüne göz attığımızda bir takım grup isimlerini yardımlaşma ekseninde belirlediğini anlayabiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de geçen Hristiyanlar النصارى yani sözcüğüne baktığımızda, bu kavram Hz. İsa'nın doğduğu (Taberi) veya konakladığı (Râzî) veya bu din müntesiplerinin mesken tuttuğu yer olan "Nâsıra" (Taberi) olduğu için kendilerine bu ismin verildiği şeklinde bir yorum olduğu gibi, birbirleriyle yardım halinde bulduklarından ötürü "yardımlaşmak" anlamına gelen (انصار)'dan türetildiği şeklinde yorumlayanlar (Taberi) olmuştur. Zira Taberi de es-Saf Süresi'nde (61/14) geçen Hz. İsa'nın "Allah yolunda bana yardım edecek olanlar (ensârım) kimlerdir?" ayetini ona yardım edenlere binaen, o dinin mensuplarına النصارى denildiğini belirtmektedir.⁵⁹

Hz. Muhammed'e ve onunla birlikte Medine'ye hicret etmiş Muhaciler'e yardımcı olmuş Medineli Müslümanlara verilen "Ensar" kavramı da aynı şekilde değerlendirilebilir. Bu kelime de yardım etmek manasındaki "nasr" sözcüğünden türetilmiştir. Ensar, Mekke'den Medine'ye (o günkü adıyla Yesrib'e) göç eden Peygamber'i ve muhacirleri barındırmak ve korumak amacıyla onlara yardımcı olan Yesribli Evs ve Hazrec kabilelerine denilmiştir. Bu yardımlar, fedakârlıklar ve diğerkamlıklarından ötürü Kuran'ı Kerim'in birçok yerinde (örneğin et-Tevbe 9/100-107; Haşr 59/9; Enfal 8/72-74, Enfal 8/26, el-Bakara 2/218, el-Âl-i İmrân 3/169-174, el-Arâf 7/157, et-Tevbe 9/88-89, el-Fetih 48/18-19, el-Fetih 48/29) Ensar'dan hoşnutlukla ve müjdeleyici ifadelerle bahsedilmiştir.⁶⁰

Sonuç

Bu çalışmamızın ilk kısmında dini-sosyolojik verilerden yola çıkarak toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma ağını oluşturmalarının önemine yer verdik. Makro teorilerde, modern-geleneksel/bireyci-toplulukçu toplum dikotomilerinde, göç teorilerinde bireyin yalnızlaşmasının, yardımlaşma ve dayanışma araçlarından mahrum bırakılmasının sosyolojik sonuçlarına temas ettik. İbn Haldun, Durkheim ve diğer makro teorisyenler

Günay (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 180-181; Çapcıoğlu, İhsan – Akyüz, Niyazi – Akın, Mehmet, "Toplumsal Yardımlaşma ve Dayanışma Olgusunun Sosyo-Teolojik Temelleri", 4. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumunu Tam Metin Kitabı (Elazığ: Asos Yayınevi, 2018), 4.

59 Gökhan Atmaca, "Süleyman Ateş'in Bakara Süresi 62. Âyeti Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013): 8.

60 Hüseyin Algül, "Ensar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 251.

dayanışmanın toplumsal bütünlük için zaruri olduğunu, toplumdaki bireylerin yardımlaşma olgusu ile hayati ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmektedirler. Birincil ilişkiler kuran geleneksel-toplulukçu toplumların doğal bir dayanışma-yardımlaşma ağına sahip olmakta; modern-bireyci toplumlar ise, kurdukları ikincil ilişkilerden ötürü mensuplarına yapay dayanışma ve yardımlaşma mekanizmaları oluşturmaktadır. Mensubu olduğu kültürden başka bir kültüre göç eden bireyler ise, yeni koşullarla karşılaşmakta, farklı din, dil, etnik kökene sahip toplumla iç içe yaşama zorunda kalmaktadır. Bu da onun toplumda yalnızlaşmasına yol açmaktadır. Birey, yeni topluma adapte olmaya çalışmanın zorluklarını hemşehrilerinin oluşturduğu dayanışma ve yardımlaşma ağlarına tutunarak aşmaya çalışmaktadır.

Son kısmında ise hem bu dünyada hem de öteki dünyada inananlarına selamet vaat eden ve kul-kul, kul-Tanrı ilişkilerini düzenlemeye çalışan dinlerin de dayanışma ve yardımlaşmayı, öğretilerinin merkezinde tuttuğunu ve bu yönde telkinlerde bulunduğunu örneklerle açıklaya çalıştık. Dayanışma dokusunu sık örmeyi başaramamış din mensupları psikolojik, sosyolojik ve psiko-sosyal birtakım sorunlarla baş başa kalmaktadır. Bu yönüyle bireyciliği daha ön plana çıkaran Protestanların Katoliklere oranla intihara daha yakın olduğunu araştırmalar bize göstermektedir. Özellikle dinin ilk teşekkül aşamalarında ve yaşamlarının zor anlarında din müntesipleri, aşkın varlığın yardımına ihtiyaç duymakta ve bunu arzulamaktadır. Gerek dini metinler gerek psiko-sosyolojik veriler Yaratıcı tarafından kendilerine yardım edilmediği hissine kapıldıklarında, kendilerini karamsarlık çukuru içerisinde bulduklarını, hatta kimi zaman dini tutum ve düşüncelerinde bir zayıflama olduğunu göstermektedir.

Dayanışma-yardımlaşma ekseninde İslam dinine göz attığımızda, İslam'ın beş şartından zekât ve orucun yardımlaşma tandanslı toplumsal nitelikli dini buyruklar ördüğünü görmekteyiz. Ayrıca Müslümanların ibadethanesi olan camiler de onların dini kimlik kazanmasında ve dayanışma ağları örmesinde büyük önem arz etmektedir. İslam'ın bu iki olguya verdiği önemi İslam tarihinde ve İslami bilimler terminolojisinde kullanılan kavramlar ve kurulan müesseselerden de anlayabilmekteyiz: Âkile, akid, muâhât, Ensar, en-Nasara...

Kaynakça

- Akyüz, Niyazi. "İlk Dini Cemaatin Profili". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 264-270. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Akyüz, Niyazi - Çapcıoğlu, İhsan. "Toplumsal Değişme ve Din". *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 377-393. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008.

- Akyüz, Niyazi – Çapcıoğlu, İhsan. “Fonksiyonel Din sosyolojisi: Emile Durkheim”. *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 85-90. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008.
- Aktan, Hamza. “Âkile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Algül, Hüseyin. “Ensar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 251-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Algül, Hüseyin. “Muâhât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Apaydın, Ümit. *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurettin Topçu'nun Eserlerinin Kültür ve Uygarlık Kavramları Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006.
- Argyle, Michael – Beit-Hallahmi, Benjamin. *The Social Psychology of Religion*. London: Routledge & Kegan Paul, 1975.
- Atmaca, Gökhan. “Süleyman Ateş'in Bakara Sûresi 62. Âyeti Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013): 1-20.
- Ayten, Ali. *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Ayten, Ali. *Empati ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Berger, Peter L. *Kutsal Şemsiye*. Trc. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Haz. Ahmet Kuyaş. 17. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Canatan, Kadir – Yükselen, Ahmet – Serbest, Fatih – Okumuş, Fatih. *2014 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu İslamofobi ve Entegrasyon Arasında Azınlıklar*. İstanbul: İZU Yayın, 2015.
- Çapcıoğlu, İhsan – Akyüz, Niyazi – Akın, Mehmet, “Toplumsal Yardımlaşma ve Dayanışma Olgusunun Sosyo-Teolojik Temelleri”, 4. *Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. 3-6. Elazığ: Asos Yayınevi, 2018.
- Çelik, Celaleddin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Davis, Winton. “Din sosyolojisi: Kurucular ve Temel Yaklaşımlar”. *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar I*. Trc. İhsan Çapcıoğlu. Ed. Bünyamin Solmaz – İhsan Çapcıoğlu. 73-96. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.
- Deutsche Welle Türkçe. “İftarlar Buluşturacak”. Erişim: 05 Mayıs 2018. <http://www.dw.com/tr/iftarlar-bulusturacak/a-18522950>.
- Durkheim, Émile. *Suicide*. Trc. John A. Spaulding - George Simpson. New York: The Free Press. 1951.
- Eisenberg, Nancy. “Empathy-Related Emotional Responses, Altruism, and Their Socialization”. *Visions of Compassion: Western Scientists and Tibetan Buddhists Examine Human Nature*. Ed. Richard Davidson. New York: Oxford University Press, 2001.
- Franzoi, Stephen L. *Social Psychology*. 5. Baskı. New York: McGraw Hill. 2005.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Gouldner, Alvin W. “The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement”. *American Sociological Review* 25/2 (1960): 161-178. <https://www.jstor.org/stable/2092623>.

- Gökalp, Ziya. *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. Haz. Osman Karatay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. 8. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Güngör, Özcan. "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dini Sosyalleşme (New Jersey Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi* 48/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2012): 117-136.
- Halsey, A. H. *A History of Sociology in Britain Science, Literature, and Society*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Trc. Süleyman Uludağ. 2 Cilt. 9. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- İbni Haldun, *Mukaddime*. Trc. Turan Dursun. 2 Cilt. Ankara: Onur Yayınları, 1977.
- Karaman, Hayreddin. "Akid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin – Çağrı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kâfi, Güneş – Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kirman, Mehmet Ali. "Dayanışma". *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. 56-57. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Kösemihal, Nurettin Şazi. *Sosyoloji Tarihi*. 9. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Krech, David – Crutchfield, Richard S. – Ballachey, Egerton L. *Cemiyet İçinde Fert*. Trc. Mümtaz Turhan. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Krech, David – Crutchfield, Richard S. – Ballachey, Egerton L. *Cemiyet İçinde Fert*. Trc. Mümtaz Turhan. 2 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Malinowski, Bronislaw. *Crime and Custom in Savage Society*. London: Paul, Trench, Trubner, 1932.
- Nietzsche, Friedrich. *İyinin ve Kötünün Ötesinde- Bir Gelecek Felsefesini Açış*. Trc. Ahmet İnam. 8. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Özoğlu, Murat – Gür, B. S. – Coşkun, İpek. *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: SETA Yayınları, 2012.
- Parekh, Bhikhu. *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Trc. Bilge Tanrıseven. Ankara: Phoenix Yayınları, 2002.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Perşembe, Erkan. "Almanya'da Türklere Ait Dini Kuruluşlar". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Eylül 1996): 157-180.
- Schulze, Reinhard. "Zum Hintergrund Islamischer Politischer Bewegungen". *İslamische Gruppen und der Fundamentalismus in der BRD In Namen Allahs*. Köln: (Hrsg. Bahman Niruman) Dreisam Verlag, 1990.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Haz. Ümit Tatlıcan - Gülhan Demiriz. 2. Baskı. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008.
- Sorokin, Pitirim Alexandrovich. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*. Trc. M. Münir Raşit Öymen. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994.
- Şan, Mustafa Kemal. "Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme". *Milî ve Nihal* 3/1-2 (Aralık 2005-Haziran 2006): 67-114.
- Topçu, Nurettin. *Büyük Fetih*. Haz. Ezel Ezverdi - İsmail Kara. 5. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

- Ünal, Mehmet Süheyl. "Bireycilik ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 223-235. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Van der Heijden, Teri - Van Heelsum, Anja. "Opkomst En Stemgedrag Van Migranten Tijdens De Gemeenteraadsverkiezingen Van 3 Maart 2010". *IMES-Institute for Migration and Ethnic Studies, Amsterdam*, 2010.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. Trc. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

Religious-Social Aspects of Solidarity and Cooperation

(Extended Abstract)

Solidarity and cooperation are regarded as the key elements for individuals to live a decent life in society. In this context, pervasive cultural and religious institutions urge the necessities of these two phenomena to their members. Social scientists who study communal life emphasize that people are obliged to live in a society with others, and consequently, they need to be in solidarity and cooperation with one another in order to sustain their existence.

Humans, who by nature have the need to live in a society, unite under a cultural flag which contains set of rules in order to meet the needs such as shelter, nourishment and security. A society is in need of institutions such as family, education, politics, economics etc. in order to fulfill its own requirements, and these together form the culture. Individuals need solidarity and cooperation for the purpose of maintaining a sustainable life and self protection from the nature. As for religions, they emphasize the importance of social solidarity and cooperation by forming corporate structures and relationship networks, and then channel the believers towards these notions.

“Cooperation” is studied under the title of pro-social behavior in social sciences. Pro-social behavior is consisted of concepts as cooperation, solidarity, justice, fairness and sharing; actions taken -whether unrequited or not- for the benefit of the community and individuals. Solidarity on the other hand is described as “The power that is gained through collaboration in order to achieve communal goals, solidarism”. “Where there is solidarity, good deeds are performed without expecting anything in exchange and social bonds become stronger, though with poor social bonds in anomic situations, the social solidarity weakens.”

The sensation of cooperation is regarded as a consequence of the aspiration of altruism. In this respect, one is unselfishly concerned in the welfare of others, not only himself. Individuals, although some may live their lives according to their own benefit, often are inclined towards giving service to others, and these can be seen in the early childhood years. With this sensation that develops from the early childhood, one become prone to help others in later stages in his/her life, and as can be seen around the world, certain people with financial security help out in the name of “charity” to those who are not self sufficient financially.

Solidarity inspires interaction between “the rich” and “the poor”, and this manifests a positive impact on both parties in terms of psychological and sociological effects. “The Poor” are able to receive help and provide for some of the basic needs, feel recognized in society and consequently become happy. The positive impact of the solidarity is proved to be greater on the “giver party” or “the rich” in terms of psychological and sociological effects. This person

makes both himself and other people happy by providing help for those who are in need. Moreover, giving help to those in need makes one feel that they play an active role in order for society to sustain its existence, and therefore they feel content with fulfilling the duty as an individual.

In the first chapter of our study, we mentioned the importance of cooperation of the individuals that forms a society and constitutes a solidarity network on the basis of religious-sociological data. We touched upon sociological consequences of isolation of individuals and deprivation from cooperation and solidarity tools in macro theories, modern-traditional/individualist-socialist community dichotomies and migration theories.

Macro-level social theorists point out the hardships that individuals go through in certain circumstances when there is no solidarity. It is seen that individuals encounter psychological and physiological problems in such groups that are in deficiency of social connections. In some cases, the situation gets so severe with the weakening of social ties, to the point where individuals attempt to terminate the connection for good and eventually end their own lives. Ibn Khaldun, Durkheim and other macro-level social theorists express that solidarity is crucial for social integrity, and individuals of a society provide for their essential needs by means of solidarity. Traditional-communitarian societies with primary relationships have a natural solidarity-cooperation network; while the modern-individualist societies establish artificial solidarity and cooperation mechanisms for the members due to their secondary relationships in society. Individuals who migrate to another culture experience new conditions, and are constrained to live in a community with different religion, language and ethnical background; this causes social alienation. The individual attend to overcome the difficulties of adaptation to the new society by holding on to the solidarity and cooperation network that consisted of his fellow citizens.

In the last chapter, we aimed to demonstrate how the religions that promise salvation both in this world and in the afterlife and regulate master-servant and servant-servant relationships, centralize solidarity and cooperation in their teachings and preach on the subjects for that matter. For almost every religion it is recommended to act with moral integrity by helping others, empathizing and fighting together against difficulties. Especially divine religions attempt infuses pro-social behaviors such as “help the poor”, “love others” and “treat others as you have them treat you” into the minds of the believers. Religions emphasize the importance of solidarity and cooperation for both individual and society, to that end they urge the believers to unite and cooperate within the society. In this respect, in the holy scriptures of the three mainstream religions it is strongly advised to perform good deeds, to cooperate and to unite in solidarity.

Believers who fail to build a bridge of solidarity would often encounter psychological, sociological and psycho-social problems. With this aspect, studies reveal that compared to Catholics, Protestants who emphasize individualism are more likely to show suicidal tendencies. Especially during the initial phase of the religion and the challenging times of their lives, the followers of the religion need and desire the help from transcendent forces. Both religious texts and psycho-social data indicate that they fall into desperation in certain situations when they feel the lack of God's grace, along with that, there may be seen a weakening in religious opinions and beliefs.

When we consider Islam in the sense of solidarity-cooperation, it is evident that zakāt and fasting as the two pillars of Islam originates religious commandments with social solidarity tendencies. Moreover, mosques as Islamic places of worship have a great importance to build solidarity network and gain religious identity. The importance given to these two concepts by Islam is clearly seen in the established institutes and the concepts that are exploited in the History of Islam and the Terminology of Islamic studies: al-‘aqilah, al-‘aqid, al-mu‘āhāt, al-anşār, al-naşārā...